

УДК 338.24

Ігор ПАРИЗЬКИЙ

Національна академія управління, Київ, Україна

НЕПРЯМІ МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

***Резюме.** Досліджено практичні засади державного регулювання інноваційно-технологічного розвитку економіки країни опосередкованими методами: державне замовлення, охорона прав інтелектуальної власності, податкових пільг, субсидіювання тих сфер господарської діяльності, які передбачають ведення інновацій та нових технологій. Проаналізовано тенденції державних замовлень на інноваційні розробки та результати науково-дослідної роботи й встановлено, що найбільше контрактів на створення передових технологій надходило до підприємств та організацій, які займалися професійною, науковою й технічною діяльністю, охороною здоров'я і надання соціальної допомоги, функціонували у сфері переробної промисловості, зокрема машинобудування. Вивчено стан податкового стимулювання інноваційного розвитку та динаміку підтримки інноваційної активності підприємств шляхом субсидування, що свідчить про невизначеність чітких критеріїв державної підтримки суб'єктів господарювання, зайнятих інноваційною діяльністю, а також про нестабільність і непослідовність податкового стимулювання до створення й використання інновацій.*

***Ключові слова:** інноваційно-технологічний розвиток, державне управління, непрямі методи регулювання, податки, субсидування.*

Ihor PARYZHSKYY

National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

INDIRECT METHODS OF STATE REGULATION OF INNOVATION AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY

***Summary.** The practical basics of state regulation of innovation and technological development of the country's economy by indirect methods, such as: public procurement, protection of intellectual property rights, tax breaks, subsidies for those areas of economic activity, which provide management of innovations and new technologies, are investigated. The tendencies of state orders for innovative developments and results of research are analyzed and it is founded that most of the contracts for the creation of advanced technologies have been reported to the businesses and organizations that are engaged in professional, scientific and technical activities, health and social assistance, functioning in the sphere of processing industry in particular mechanical engineering. The tendencies of patenting an intellectual property by domestic scientists and researchers that confirm the weakening of interest in the authors of new developments to create new technologies and innovative inventions are identified. The state tax incentives for innovative development and the dynamics of support of innovative activity of enterprises by subsidizing indicates uncertainty of clear criteria for state support of business entities engaged in innovative activities, as well as the instability and inconsistency of tax incentives for the creation and use of innovations are researched. The peculiarities of state subsidies for innovative companies and proved that more subsidies across industries accounted for enterprises of fuel and energy complex, the scope of communications, telecommunications and information technology sector are investigated.*

***Key words:** innovation and technological development, public administration, indirect methods of regulation, taxes and subsidies.*

Постановка проблеми. Активізація інноваційної діяльності – важливий пріоритет держави, від якого залежить темп розвитку національної економіки і який

вимагає створення ефективної системи управління науково-технічною роботою та інноваційними процесами задля забезпечення сталого економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань державного управління інноваційною діяльністю присвячені наукові праці таких дослідників, як Т. Лівощка, О. Мельниченко, В. Семиноженка та інших. Проблему фіскального регулювання науково-технологічних та інноваційних процесів в Україні вивчали О. Марченко, Д. Рева, І. Шовкун. Особливості субсидування як інструменту регулювання інноваційного процесу приділили увагу такі науковці, як Т. Єфименко, Е. Лібанова, О. Марченко та інші. Проте комплексний аналіз непрямих методів державного регулювання поки досліджено не повністю.

Метою статті є дослідження існуючих організаційно-економічних заходів непрямої підтримки інноваційно-технологічного розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що інновації та передові технологічні розробки не створюються самі по собі, а входять до структури провідних галузей господарювання країни, що гарантує комплексний прогрес національної економіки. Держава регулює інноваційний процес і технологічний розвиток за допомогою різних адміністративних та економічних важелів. Проте у розвинених країнах інноваційна активність підприємств стимулюється не за рахунок прямих методів управління, а шляхом опосередкованого впливу за рахунок державного замовлення на винаходи, пільгове оподаткування та надання субсидій.

В Україні держава виступає головним регулятором створення нових інтенсивних технологій, формуючи державне замовлення на них. У такий спосіб вона й безпосередньо визначає головні пріоритети інноваційно-технологічного розвитку й сприяє активізації інноваційної діяльності їх виконавців (рис. 1).

Загальна кількість створених у 2014 р. технологій становила 309 одиниць. 90,3% з них були нові для України, а 21% створювалися за державним замовленням. У динаміці зберігається стала тенденція до того, що найбільше контрактів на створення передових технологій надходило до підприємств та організацій, які займалися професійною, науковою та технічною діяльністю, охороною здоров'я і надання соціальної допомоги, функціонували у сфері переробної промисловості, зокрема машинобудування.

Така перевага наукового і технічного сектора у загальній кількості державних замовлень на виконання високотехнологічних розробок є цілком логічно. Адже метою інноваційної політики країни є сприяння розвитку науки і техніки та підвищення інноваційної активності, що забезпечує конкурентоспроможність національної економіки. Держава визначає пріоритетні напрямки розвитку інноваційної діяльності й тематичні сфери науки і техніки, які мають першочергове завдання для досягнення перспективних і поточних цілей соціально-економічного розвитку. Вони формуються під впливом національно-економічних, політичних, екологічних та інших чинників [4, с. 25].

Не варто забувати, що новація – це продукт інтелектуальної діяльності людей, оформлений результат фундаментальних, прикладних та експериментальних досліджень у будь-якій сфері діяльності, спрямований на підвищення ефективності виконання робіт. Новації постають як відкриття, винаходи, нові або вдосконалені процеси, структури, методики, стандарти, результати маркетингових досліджень тощо [2, с. 117]. Проте перш ніж вони набудуть масового вжитку, повинні пройти тривалий час оцінювання і прийняття. При цьому вони стають об'єктами прав інтелектуальної власності.

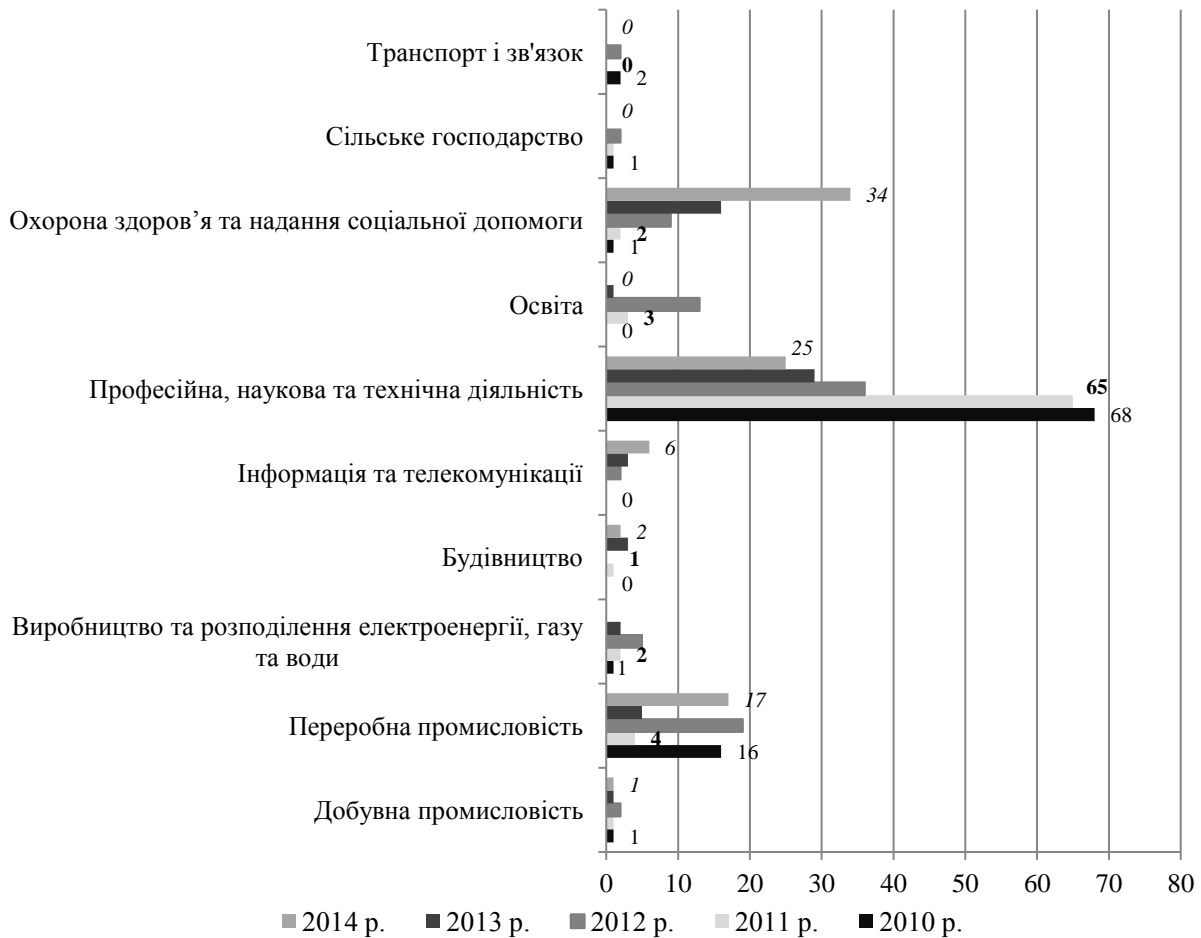

Рисунок 1. Динаміка державних замовлень на створення передових технологій

Figure 1. Dynamics of state orders for the creation of advanced technology

Джерело: розраховано за [8].

З аналізу статистичних даних щодо кількості авторів об'єктів інтелектуальної власності у 2008 – 2014 рр. (табл. 1) можна сказати, що число винахідників за кожною галуззю господарської діяльності знизилася. Найбільше скорочення торкнулося авторів у сфері освіти, професійної (-87,7%), наукової та технічної діяльності (-82,7%), виробництва і розподілення електроенергії та води (-76,7%). Така динаміка свідчить про послаблення інтересу авторів нових розробок і раціоналізаторів, особливо науковців. Це доводить незатребуваність їх новацій як з боку держави, так і з боку підприємств, які у власній діяльності апробують створені об'єкти прав інтелектуальної власності.

Разом з тим, у тенденціях патентування інтелектуальних здобутків винахідників відмічається підвищений інтерес до об'єктів комерційної діяльності, тобто товарних знаків (рис. 2), адже кількість є найбільшою серед усіх поданих заявок на об'єкти авторського права. У 2014 р. порівняно з 2010 р. число наданих заявок і отриманих охоронних документів на знаки на товари і послуги було нижчим відповідно на 3,6% і 7,9%. Максимальну кількість заявок подали у 2013 р., що перевищила показник 2014 р. на 19,6%. Проте, незважаючи на таку активність, вона немає стратегічної цінності для інноваційно-технологічного розвитку економіки країни, адже не вносить фундаментальні зміни, спрямовані на удосконалення економічних процесів.

Таблиця 1

Динаміка кількості винахідників за видами економічної діяльності

Table 1

Dynamics of the number of inventors by economic activity

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Сільське господарство	211	217	339	28	_*	-	-
Добувна промисловість	1213	1144	339	696	717	652	940
Переробна промисловість	10330	7232	5310	6389	7647	6420	8065
Виробництво й розподілення електроенергії, газу та води	232	181	133	146	172	107	54
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5664	5020	4881	4390	4087	4108	2712
Професійна, наукова та технічна діяльність	8958	6703	-	-	2261	2286	1102
Освіта	9144	9123	-	-	2733	2695	1582
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	345	397	-	-	220	348	109

Джерело: розраховано за [8].

* Дані відсутні.

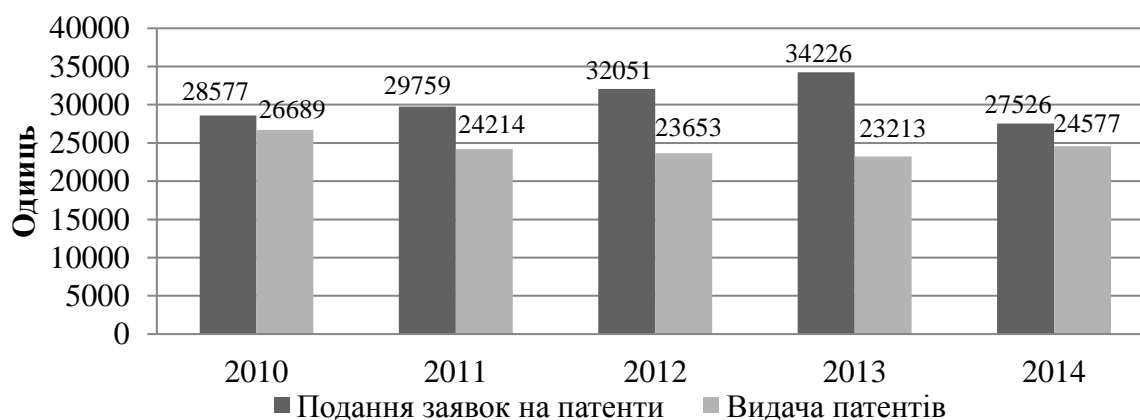

Рисунок 2. Кількість поданих і виданих заявок на знаки, товари і послуги

Figure 2. The number of issued and filed applications for marks, goods and services

Джерело: [8].

Однак до заходів регулювання інноваційного розвитку на рівні держави належить також податкове стимулювання як непрямий метод державного впливу. Основу механізму податкового стимулювання складають податки на прибуток підприємства та на додану вартість, земельний податок та інші податки і збори [7, с. 6]. Вони забезпечують левову частку податкових надходжень до бюджету. Приміром у 2014 р. до бюджету надійшло 11,3% (39,9 млрд. грн.) податку з прибутку на підприємство, а 39,2% (139,0 млрд. грн.) – податку на додану вартість. Зменшення їх ставки, з одного боку, мотивуватиме підприємців до інноваційної діяльності, проте надходження до державної казни скоротяться, а з іншого боку, хоч держава недоотримає кошти у казну, все ж сприятиме реалізації інноваційної політики країни.

Такий компроміс, на думку Д. Реви [6, с. 173] фактично означає винайдення способів і меж балансування між державними та приватними інтересами, результатом яких є обопільне задоволення інтересів кожного з суб'єктів. Держава, поступаючись своїми поточним фіскальним інтересом при податковому стимулюванні інноваційної діяльності, вправі розраховувати на задоволення інших адекватних йому потреб, насамперед інвестування вивільнених ресурсів у виробництво, фундаментальні дослідження, прикладні розробки, розширення виробництва корисної продукції, зменшення відтоку з країни носіїв інтелектуального потенціалу тощо. Платник податків в обмін на створення нових робочих місць та оплату праці висококваліфікованих спеціалістів, значні фінансові затрати з довготерміною окупністю, виробляючи імпортозаміщену, експортноорієнтовану або інші, що мають попит, види продукції вправі розраховувати на зниження податкового тиску, на дотримання гарантій незмінності законодавства у довготерміновій перспективі, на компенсацію збитків у разі порушення державою своїх зобов'язань тощо.

Таким чином, як окреслює І. Шовкун [7, с. 6 – 7], в Україні встановлено такі методи і норми активізації науково-технічної та інноваційної діяльності:

- при визначенні об'єкта оподаткування включення до складу валових видатків витрат, пов'язаних із науково-технічним забезпеченням господарської діяльності; видатків на винахідництво та раціоналізацію виробничих процесів, на проведення науково-дослідних робіт, виготовлення і дослідження моделей і зразків, пов'язаних з основною діяльністю платника податків;
- звільнення від оподаткування доходів наукових установ як неприбуткових організацій, що утримуються на бюджетні кошти;
- стимулювання добродійності резидентів щодо платника податків, який проводить наукове дослідження чи розроблення, для відшкодування вартості устаткування, матеріалів, інших витрат за умови, що результати таких досліджень будуть оприлюднені й не можуть бути предметом патентування або інших обмежень в оприлюдненні, безплатне поширення авторських прав;
- звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з оплати фундаментальних досліджень, науково-дослідних робіт особою, що безпосередньо отримує кошти з рахунку Держказначейства України;
- безкоштовного передавання приладів, обладнання, матеріалів науковим установам, науковим організаціям і т.д.;
- звільнення від сплати земельного податку дослідних господарств науково-дослідних установ і навчальних закладів аграрного профілю. Від сплати даного податку звільняються наукові установи, які повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевого бюджету;
- від сплати збору за спеціальне використання води звільняються науково-дослідні установи, які використовують воду з надр для проведення наукових досліджень у галузі рисосіяння.

Загалом же інноваційно-технологічний прогрес Україна стимулює шляхом податкового механізму державного регулювання, який реалізує у формі надання податкових пільг. Згідно зі статтею 30 Податкового кодексу України [1] податкова пільга – це передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов’язку щодо нарахування і сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав. Цією статтею Податкового кодексу України виділяють такі способи надання податкових пільг, а саме: податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору; зменшення податкового зобов’язання після нарахування податку та збору; встановлення зниженої ставки податку та збору; звільнення від сплати податку та збору.

З огляду на брак статистичної інформації та численні зміни у законодавстві, досить складно оцінити точний обсяг втрат бюджету в результаті надання податкових пільг протягом останніх років. Також зазначені обставини ускладнюються знеціненням гривні, що робить оцінювання реальної вартості втрат бюджету протягом різних періодів недостовірним [9]. Приблизна величина пільг з оподаткування податку на прибуток підприємств (ППП) та податку на додану вартість (ПДВ) у 2008 – 2013 рр. наведена у таблиці 2.

Розбіжності загального обсягу податкових пільг, що збільшувалися протягом 2008 – 2011 рр. і суттєво знизилися у 2011 – 2013 рр. свідчать про певну непослідовність у регуляторній політиці держави. Хоча даних за 2014 р. немає, проте прогнозовані показники за 2014 р. величини пільг були ще нижчими, ніж показник 2013 р. До того ж, до кінця звітного року національна валюта знецінилася більш ніж втричі, що теж негативно позначилося на державному бюджеті. Усе це свідчить про невизначеність чітких критеріїв державної підтримки суб’єктів господарювання, зайнятих інноваційною діяльністю, а також про нестабільність і непослідовність процесу стимулювання до створення й використання інновацій.

Таблиця 2

Величина пільг з оподаткування основними податками підприємств у 2008 – 2013 рр.

Table 2

The value of tax benefits major businesses in tax 2008 – 2013

Податок	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Млн. грн.						
Податок на прибуток підприємств	1647,9	1995,6	2097,5	15409,6	15108,8	5533,2
Земельний податок	484,1	594,8	886,7	254,7	359,2	671,7
Податок	20539,9	25517,5	34039,6	41375,7	30271,4	26204,3
Частка у ВВП, %						
Податок на прибуток підприємств	0,18	0,22	0,19	0,19	1,08	0,38
Земельний податок	0,05	0,07	0,08	0,02	0,03	0,05
Податок	2,17	2,79	3,15	3,18	2,16	1,81

Джерело: [9].

До заходів державного регулювання інноваційно-технологічного розвитку належить субсидування. Загалом субсидії використовуються для вирішення різних соціально-економічних проблем, а також для реалізації політичних завдань Уряду у стратегічних сферах. Субсидії держава зазвичай надає для: покращення економічного та соціального становища різних областей; сприяння зайнятості, навчання та

перекваліфікацію працівників; прискорення розвитку і реструктуризації стратегічно важливих галузей; забезпечення підтримки науково-дослідної та інвестиційної діяльності, розвитку інфраструктури тощо.

Найефективнішим фінансовим інструментом прямої державної дії в рамках державної інноваційної політики субсидія, яка надається у разі успіху інноваційного проекту, вже після здійснення інновації. Розмір субсидії має бути трохи більшим, ніж вартість новаций, створених та апробованих за рахунок субсидованої інновації [5, с. 9]. При цьому виникає проблема визначення вартості таких новаций. Проте попри складність прямого оцінювання вартості створення інновацій можна встановити певні співвідношення між державними субсидіями залежно від їх ефективності для національної економіки. У такому разі науковці пропонують використовувати підхід диференціювання державної підтримки інноваційних підприємств, виходячи з технологічного укладу, до якого відноситься створена інновація [3].

Таким чином, якщо інновація відноситься до 3-го технологічного укладу, витрати на НДДКР підприємству не відшкодовуються. Часткова компенсація витрат підприємства на науково-дослідні роботи розпочинається, якщо інновація відноситься до 4-го (повертаються 25%) та 5-го (відшкодування 50%) укладів. Для стимулювання розвитку 6-го технологічного укладу держава може встановити 100% відшкодування підприємству витрат на НДДКР. Хоча фактично в Україні держава не надає таких субсидій.

Якщо розглядати розподіл субсидій у галузевому розрізі, то найбільше припадало на паливно-енергетичний комплекс та зв'язок (табл. 3). У 2013 р. проти 2011 р. різко зросла сума субсидій у цій галузі – на 78%, до 15323,95 млн. грн. Державна підтримка галузі зв'язку, телекомунікацій та ІТ сектора також збільшилася з 7,32 до 256,14 млн. грн., тобто у 35 разів. Проте за аналізований період критично скоротилися субсидії для сільського господарства (на 77%), транспортної галузі (68%).

Таблиця 3

Динаміка наданих субсидій у розрізі галузей економіки

Table 3

Dynamics of grants awarded by sectors of economy

Галузь	2011 р.		2012 р.		2013 р.	
	Млн. грн.	% у ВВП	Млн. грн.	% у ВВП	Млн. грн.	% у ВВП
Сільське господарство	759,17	0,06	811,46	0,06	171,93	0,01
Паливно-енергетичний комплекс:	8606,94	0,68	16924,97	1,20	15323,95	1,09
у тому числі будівництво	564,22	0,04	365,96	0,03	1834,01	0,13
Транспорт	314,46	0,27	28,57	0,00	213,24	0,02
Зв'язок, телекомунікації та ІТ	7,32	0,00	200,00	0,02	256,14	0,02
Інші галузі	16,19	0,00	319,40	0,03	25,06	0,00

Джерело: [9, с. 38].

З 2011 р. більше половини субсидій направлялися підприємствам у Київській, Донецькій та Луганській областях. Таку диспропорцію у розподілі бюджетної підтримки можна пояснити високою концентрацією вугледобувних та інших великих підприємств у Донецькій та Луганській областях, а також високим рівнем централізації податкової системи в Україні.

Варто також зауважити, що головним управлінням Державної фіскальної служби України в Києві зареєстровано понад 40% загальної суми втрат доходів бюджету в результаті податкових пільг та відтермінувань. У 2011 р. частка втрат бюджету в результаті податкових пільг у Донецькій, Луганській та Запорізькій областях істотно збільшилася. При цьому частка бюджетних витрат на підтримку економічної діяльності в інших областях залишалася порівняно незначною і складала приблизно 1 – 2% на область [9, с. 38].

Висновки. У загальному вигляді фактично державна підтримка інноваційного розвитку не має належного й навіть достатнього рівня, щоб сприяти активізації створення та використання нових високих технологій, виробів, модернізації виробничих процесів, управління та реалізації передової інноваційної продукції. Переважна більшість заходів державного впливу у сфері сучасних високих технологій, зокрема стратегії та плани інноваційного розвитку, державне замовлення, захист прав інтелектуальної власності та податки виявляються неефективними. Практична реалізація цих заходів не відповідає їх економічній ідеї й призначенню, що, на наш погляд, не лише не мотивуватиме до введення інноваційної та науково-технологічної, дослідницької діяльності, а й посилить рецесію цих процесів.

Conclusion. So, in general actually state support of innovative development is not good, and evens a sufficient level to boost the creation and use of new high-tech products, the modernization of production processes, management and implementation of innovative products and advanced. The vast majority of the measures of state influence in the field of modern high technologies, including: strategy and innovation development plans, public procurement, protection of intellectual property rights and taxes, are ineffective. The practical implementation of these measures does not meet their economic ideas and purpose, which, in our view, not only does not encourage the introduction of innovative, science and technology, research activities, but also does not strengthen these processes recession.

Використана література

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
2. Лівощко, Т.В. Інновації та інноваційна політика підприємства: принципи формування та механізми реалізації [Текст] / Т.В. Лівощко, Д.С. Дворніченко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – №6. – С. 116 – 124.
3. Марченко, О.І. Інвестиційний податковий кредит як засіб стимулювання інноваційної діяльності / О.І. Марченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Economics/41182.doc.htm.
4. Мельниченко, О.А. Інноваційно-інвестиційна модель розвитку національної економіки: соціально-економічні та державно-управлінські аспекти [Текст] / О.А. Мельниченко // Державне буд-во. – 2011. – № 1.
5. Петровська, І.П. Субсидування як інструмент державного регулювання інноваційної діяльності у машинобудуванні [Текст] / І.П. Петровська // Економіка, фінанси, право. – 2014. – № 3. – С. 8 – 12.
6. Рева, Д.М. Роль податкових інструментів у регулюванні інноваційної активності [Текст] / Д.М. Рева // Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах. – Харків : НДІ ПЗІР, 2015. – С. 172 – 177.
7. Шовкун, І.А. Фіскальне регулювання науково-технічних та інноваційних процесів в економіці та концептуальний аналіз регулятивного впливу Податкового кодексу України [Текст] / І.А. Шовкун // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 33. – С. 5 – 8.
8. Дані Державної служби статистики України / Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Звіт про результати дослідження державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні / Х. Хьольцер, Е. Лібанова, Т. Єфименко та ін. // Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine, "Tax Code of Ukraine", 2010, available at: www.rada.gov.ua.
2. Livoshko T.V. and Dvornichenko D.S. "Innovation and enterprise innovation policy: principles of formation and implementation mechanisms", Economic Journal Zaporozhye State Engineering Academy, 2014, no. 6, pp. 116 – 124.
3. Marchenko O.I. "The investment tax credit as a means of stimulating innovation", 2009, (online), available at: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Economics/41182.doc.htm.
4. Melnychenko O. "Innovation and investment model of development of the national economy: socio-economic and public-administrative aspects", State building, 2011, no. 1.
5. Petrovs'ka I. "Subsidies as an instrument of state regulation of innovation in engineering", Economics, finance, law, 2014, no. 3. pp. 8 – 12.
6. Reva D.M. "The role of tax instruments in the regulation of innovative activity", Adaptation to EU law regulating the economy of Ukraine in modern conditions, Kharkiv, 2015, pp. 172 – 177.
7. Shovkun I.A. "Fiscal adjustment and scientific and technological innovation in the economy and conceptual analysis of the regulatory impact of the Tax Code of Ukraine", Bulletin of the Tax Service of Ukraine, 2010, no. 33, pp. 5 – 8.
8. Official site of the State Statistics Service of Ukraine, "The data of State Statistics Service of Ukraine", 2014, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Holtser H., Libanova E., Efimenko T. et al. "Report on the results of the study state support businesses in Ukraine", Harmonization of public procurement in Ukraine with EU standards, 2014, (online), available at: www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document.

Отримано 28.02.2017